

15. Müddessir Sûresinde Bedî' Sanatlarının Retorik İşlevi ¹**Uğur GÜLBİL ²****APA:** Gülbil, U. (2026). Müddessir Sûresinde Bedî' Sanatlarının Retorik İşlevi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (54), 264-283. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.23154392>**Öz**

Bu çalışma Müddessir Sûresi'nde yer alan bedî' ilmi sanatlarının retorik işlevlerini, anlamın oluşumundaki rollerini ve sûrenin edebî-estetik bütünlüğüne katkılarını konu edinmektedir. Araştırmamızın temel problematiği, sûrede kullanılan lafzî ve manevî bedî' sanatlarının hangi bağlamlarda ve ne tür amaçlarla tercih edildiği, söz konusu sanatların lafız ile anlam arasındaki ilişkiyi nasıl güçlendirdiği ve Kur'an'ın i'câz ve belâgat özelliklerinin bu sanat ile nasıl zuhur ettiğinin belirlenmesidir. Çalışmamızın amacı, Müddessir Sûresi'ndeki bedî' sanatlarını tespit ve tasnif etmek; bu sanatların ses, lafız, anlam ve bağlam bakımından üstlendikleri retorik işlevleri ortaya koymak ve sûrenin üslup özelliklerini bedî' ilmi perspektifinden bütüncül biçimde değerlendirmektir. Mekke döneminde nâzil olan ve 56 âyetten oluşan Müddessir Sûresi; tevhid, tebliğ, temizlik, inkârcıların uyarılması, kıyamet ve âhiret gibi temel dinî ve ahlâkî konuları ele almaktadır. Çalışmamızın önemi, sûrenin tefsir, nüzul sebebi ve tematik yapı bakımından çeşitli araştırmalara konu olmasına rağmen bedî' ilmi açısından müstakil ve kapsamlı incelemelerin sınırlı olmasıdır. Araştırmada cinas, secî', tıbak, mukabele, murââtü'n-nazîr, cem' ve tefrik, ibhâm gibi lafzî ve manevî sanatların farklı bağlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Bulgular, bu sanatların yalnızca estetik bir unsur olmadığını; anlamı pekiştirdiğini, mesajın etkileyciliğini artırdığını, vurgu ve ritim oluşturduğunu ve sûrenin edebî bütünlüğünü güçlendirdiğini göstermektedir. Sonuç olarak bedî' sanatları, Müddessir Sûresi'nin anlam ve üslup örgüsünün oluşmasında işlevsel bir role sahip olup Kur'an'ın belâgat ve i'câz boyutlarının anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Müddessir Sûresi, Arap Dili, Belâgat, Bedî' İlmi, Retorik Sanatlar

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmamızın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmamızın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin, Oran: % 17

Etik Şikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 02.09.2026-**Kabul Tarihi:** 05.10.2026-**Yayın Tarihi:** 06.10.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.23154392>

Hakem Değerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

² Dr. Öğr.Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü / Assist. Prof., Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences (Tokat, Turkey) **e-posta:** ugurgulbil@cumhuriyet.edu.tr **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-7579-2231> **ROR:** <https://ror.org/04f81fm77>

The Rhetorical Function of Badi' Devices in Surah al-Muddaththir ³

Abstract

This study examines the rhetorical functions of the figures of speech belonging to *‘ilm al-badī’* in Sūrat al-Muddaththir, their roles in the construction of meaning, and their contributions to the literary and aesthetic coherence of the sūrah. The central research problem concerns the contexts and purposes in which verbal and semantic rhetorical embellishments are employed, the ways in which these devices strengthen the relationship between wording and meaning, and the extent to which they contribute to revealing the rhetorical eloquence and inimitability of the Qur’an. The study aims to identify and classify the rhetorical devices found in Sūrat al-Muddaththir and to analyze their functions in terms of sound, wording, meaning, and context from an integrated perspective. Revealed in the Meccan period and consisting of 56 verses, the sūrah addresses fundamental religious and moral themes, including divine unity, proclamation, purification, the warning of disbelievers, the Day of Judgment, and the Hereafter. The significance of the study derives from the limited number of comprehensive studies examining the sūrah specifically from the perspective of *‘ilm al-badī’*, despite the considerable attention it has received in exegetical, historical, and thematic studies. The analysis identifies various verbal and semantic rhetorical devices, including *jinās*, *saj’*, *ṭibāq*, *muqābalah*, *murā‘āt al-naẓīr*, *jam’ wa-tafrīq*, and *ibhām*. The findings demonstrate that these devices function not merely as aesthetic ornaments but also as effective rhetorical mechanisms that reinforce meaning, enhance the persuasive power of the message, establish emphasis and rhythm, and strengthen the literary coherence of the sūrah. Consequently, the rhetorical devices of *‘ilm al-badī’* lay a functional role in shaping the semantic and stylistic structure of Sūrat al-Muddaththir and contribute significantly to understanding the rhetorical eloquence and inimitability of the Qur’an.

Keywords: Sūrah al-Muddaththir, Arabic Language, Rethoric, *‘ilm al-badī’*, Rhetorical Devices

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Turnitin /Ithenticatge, Rate: 17 %

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 02.09.2026-**Acceptance Date:** 05.10.2026-**Publication**

Date: 06.10.2026; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.23154392>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Kur'an-ı Kerim, Arap toplumunun dil açısından zirveye ulaştığı bir dönemde nazil olmuş; daha önce benzeri görülmemiş bir üslup ve ifade gücüyle inerek, i'câzını ve mucizeliğini muhataplarına açık bir şekilde ortaya koymuştur. Kur'an'ın lafız ve mana bakımından erişilmez bir kelâm oluşu, onun ilahî kaynağının en güçlü göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu özelliği sebebiyle, insanlar tarafından bir benzerinin ortaya konulmasının imkânsızlığı açıkça ilan edilmiş, bu yönüyle Kur'an, hem içerik hem de biçim bakımından benzersiz bir metin olarak kabul görmüştür.

Kur'an'ın nazil olduğu dil olan Arapçanın yapısal özelliklerinin, dilsel sanatlarının ve gramer kurallarının iyi bilinmesi, ayetlerin doğru anlaşılmasının temel şartlarından biridir. Zira Kur'an'ın muhataplarından ne istediği, nasıl bir mesaj sunduğu, hangi bağlamda neyi hedeflediği ancak dili ve dilin sunduğu ifade imkânlarıyla doğru şekilde kavranabilir. Bu anlamda, Arapça cümle yapılarının, kullanılan kelimelerin ve edebî sanatların incelenmesi, Kur'an'ın anlaşılması açısından hayati bir öneme sahiptir.

Belâgat ilmi Kur'an'ın anlam boyutunu derinleştiren, onun ifade kudretini gözler önüne seren temel disiplinlerden biridir. Belâgat ilminin alt dallarından biri olan bedî' ilmi, ayetlerde yer alan lafzî ve manevî sanatların tespiti ve işleviyle ilgilenir. Bu sanatların bir metin içerisinde nasıl ve hangi anlam katmanlarıyla kullanıldığının ortaya konması, Kur'an'ın edebî yönünün daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Kur'an'daki belâgî sanatlar, yalnızca estetik bir ifade aracı olarak değil; aynı zamanda anlamı güçlendiren, duyguyu derinleştiren ve mesajı etkili kılan bir yapı olarak öne çıkmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı Müddessir Sûresi özelinde Kur'an'da kullanılan bedî' sanatlarının tespit edilmesi, bu sanatların ayetlerin anlam dünyasına nasıl katkıda bulunduğunun ortaya konulması ve bu sayede Kur'an'ın edebî üstünlüğüne dikkat çekmektir. Ayrıca, söz konusu sanatların sadece estetik kaygıyla değil, anlam derinliğini ve etki gücünü artırmak amacıyla kullanıldığını göstermek de çalışmanın amaçları arasındadır.

Kur'an-ı Kerim hem lafzî hem de manası itibarıyla muazzam bir edebî yapıya sahip olması dolayısıyla tarih boyunca çeşitli açılardan incelenmiş, özellikle belâgat yönüyle pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların birçoğunun bizim incelediğimiz konuda sınırlı kalması, sûre bazlı derinlemesine bedî' sanatı incelemeleri yeterince yaygınlaşmaması bu çalışmanın farkını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Müddessir Sûresi'nin bedî' ilmi açısından detaylı biçimde incelenmesi, hem bu sûrenin içerdiği edebî sanatları görünür kılmakta hem de Kur'an'ın i'câz boyutunun daha yakından anlaşılmasına katkı sağlamaktadır.

Araştırma betimleyici ve çözümleyici bir yöntemle sunulmuştur. Öncelikle Bedî' ilmine dair temel kaynaklar ve klasik belâgat tanımları incelenmiş, ardından Müddessir Sûresi'nin ayetleri lafzî ve manevî sanatlar açısından analiz edilmiştir. Ayetlerdeki sanatsal yapı, klasik Arap belâgatı ölçütlerine göre değerlendirilmiş; bu sanatların anlam üzerindeki işlevleri açıklanmıştır.

1. Müddessir Sûresi ve Bedî' İlmi

1.1. Müddessir Sûresi

Müddessir Sûresi Mekke döneminde nazil olmuş, 56 ayetten oluşan ve ismini ilk ayette geçen “el-Müddessir” (örtünüp bürünen) kelimesinden alan bir sûredir. Sûre, doğrudan Hz. Peygamber'e hitap

eden ve onu risalet görevine davet eden ayetlerle başlamaktadır. Bu çerçevede, Allah'ın birliğini yüceltme, maddî ve manevî anlamda arınma, inkârcıları uyarma, sabırla zorluklara göğüs germe ve iyilikleri başa kaktama gibi temel ilkeler vurgulanmaktadır. Sûrede ayrıca kıyamet gününün tasvirine geniş yer verilmiş, inkârcıların karşılaştıkları dehşetli akıbet çarpıcı ifadelerle betimlenmiştir. Kur'an'ın ilahî kaynaklı oluşunu reddedenlerin cezalandırılacağı bildirilmiş; cehennemle ilgili tasvirler, görevli meleklerin varlığı, ilâhî adaletin tecellileri ve ehl-i kitap ile olan ilişkiler detaylandırılmıştır. İnkârcıların ileri sürdüğü mazeretler ve sergiledikleri inatçı tutumlar, ayetler boyunca edebî bir anlatımla ifşa edilmiştir. Özellikle servet, güç ve akıl sahibi olmakla birlikte hakikate karşı kibirli ve nankör bir tavır sergileyen insan tipi, ibret verici bir şekilde sunulmuştur. Nüzul sırasına göre dördüncü olan sûrenin Mushaftaki sıralaması 74'tür. (Hayrettin Karaman vd., 2007, s. 491-501; İbn Âşûr, 1984, s. 291-335; es-Sâbûnî, 1981, s. 471-477; Yaşaroğlu, 2006, s. 463-464).

Gerek üslubu gerekse içerdiği anlam zenginliği bakımından yüksek edebî değere sahip olan Müddessir Sûresi, muhataplarında sorumluluk bilincini geliştirmeyi hedefleyen güçlü bir hitabetle kaleme alınmıştır. Bu yönüyle, sûrenin bedî ilmi çerçevesinde ele alınması, hem ayetlerin anlam katmanlarını hem de Kur'an'ın ifade gücünü ortaya koymak açısından son derece anlamlıdır.

1.2. Bedî İlmi ve Tarihi Gelişimi

Belâgat ilmi Arap dilinde sözün en etkili ve en güzel biçimde ifade edilmesini sağlayan üç temel disiplinden oluşur: Meânî, beyân ve bedî. Bu üçlü yapı içerisinde bedî ilmi, sözün süslenmesi, güzelleştirilmesi ve dinleyici/okuyucu üzerinde estetik ve zihinsel etki uyandırması açısından özel bir yere sahiptir.

Bedî/بديع sözlükte, فَعِيلٌ fiilinden فَعِيلٌ vezninde mübalağalı ism-i fail sigasında gelen bir yapıdır. Bu kavram sözlükte, “örneksiz, benzersiz ve modelsiz olarak bir şeyi ortaya koyan veya benzersiz ve örneksiz ortaya konulan” (el-Ferâhîdî, 2003, 1: 121) anlamına gelmektedir. Terim olarak ise bedî; “*muktezâyı hâle (durumun gereğine) uygun ifadenin lafız bakımından kusursuz, mana bakımından makul ve aynı anda bir ahenge sahip olmasını sağlayan usul ve kaideleri inceleyen ilim dalıdır*” (el-Kazvîni, 2003, s. 255; el-Hâşimî, d.y., s. 298; Bolelli, 2006, s. 309; Bulut, 2014, s. 223; Hacımüftüoğlu, 1992, s. 320-322). Böylece bedî, sadece estetik bir süsleme aracı değil, anlamın etkisini derinleştiren ve hitabın psikolojik tesirini artıran bir ifade tekniği olarak görülmüştür. Bu bağlamda bedî ilmi, kelâmın sıradanlıktan çıkarılarak daha etkileyici, daha zengin ve daha özgün bir hâle getirilmesine yönelik sanatsal teknikleri inceleyen bir ilim dalıdır. Kur'an'da bu kelimenin bu anlamda “...بَدِيعَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ/O, gökleri ve yeri örneksiz yaratandır... (el-Bakara, 2/117; el-En'âm, 6/101) ifadesiyle hem Bakara hem de En'âm Sûresinde yer aldığı görülmektedir.

Bedî ilmi; lafzî (sözlük düzeyinde) ve manevî (anlam düzeyinde) sanatları kapsar. Lafzî sanatlar, daha çok ses uyumu, kafiye ve ritim gibi unsurlarla ilgilenirken; manevî sanatlar ise mânâyı güçlendiren, çelişki, karşıtlık, abartı, benzerlik gibi anlam oyunlarına dayanan teknikleri içerir. Bu sanatlar, sözün yalnızca güzel görünmesini değil, aynı zamanda anlam derinliğini artırarak mesajın daha kuvvetli bir şekilde iletilmesini hedefler.

Bedî sanatlarının başlıcaları arasında secî/düz yazı uyumu, cinâs/sesteşlik, tıbâk/zıtlık, mukâbele/karşıtlık, irsâd, mübâlağa/abartı, müşâkele/benzetim, leffü neşr/dağıtım toplama gibi birçok sanat yer almaktadır. Bu sanatların doğru tespiti, metnin anlamını çözmede kritik bir işlev üstlenir.

Bedî' ilminin teşekkül süreci, Kur'an'ın i'câzını açıklama çabalarıyla doğrudan ilişkilidir. Erken dönem Müslüman âlimler, Kur'an'ın eşsizliğini ortaya koyarken, özellikle belâgat ve edebî yönlerine dikkat çekmişlerdir. Bu çabalar zamanla sistematik bir yapı kazanmış ve Bedî' ilmi, belâgat disiplininin temel ayaklarından biri hâline gelmiştir.

Temellerini el-Câhız'ın (ö. 255/869)'ın attığı kabul edilen bedî' ilmini “*Kitâbü'l-Bedî'*” isimli bu konudaki ilk kitabında, edebî bir ilim olarak ilk inceleyen ve temel konularını belirleyen İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908-909) olmuştur. Daha sonra Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948 [?]), *Nakdû's-Şi'r*; Ebü'l-Hasan el-Cürcânî (ö. 392/1001-1002), *el-Vesâta*; Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra), *Kitâbü's-Sinâ'ateyn*; İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö. 456/1064), *el-'Umde*; İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073), *Sırrü'l-Fesâha*; Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79), *Esrârü'l-Belâğa*; Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî (ö. 626/1229), *Miftâhu'l-'Ulûm*; Hatîb el-Kazvîni (ö. 739/1338-39), *Telhisü'l-Miftâh ve el-Îzâh* isimli eserlerinde verdikleri bilgilerle bu ilmin gelişmesine büyük katkılar sağlamışlardır. Bu alanda te'lif edilen *Kitâbü'l-Bedî'* isimli ilk yazılan eserde beş konu ele alınmışken daha sonra Ebü'l-İsba' el-Mısrî'nin (ö. 654/1256) te'lif ettiği *Tahrîrü't-tahbîr ve Bedî'u'l-Kur'an* isimli eserinde 126 bedî' sanatlarından bahsederken daha sonra kaleme aldığı ikinci eserinde 60 kadar daha eklediği ifade edilmektedir (Hacımuftuoğlu, 1992, s. 320-322). Bu âlimler, bedî' sanatlarını sadece tanımlamakla kalmamış, aynı zamanda bu sanatların etki gücü, anlamı derinleştirme biçimi ve söz içerisindeki yeri üzerine detaylı açıklamalarda bulunmuşlardır.

Bedî' sanatı, belâgat ilminin süsleme ve etkileycilik boyutunu ifade eden yönü olup iki temel grupta ele alınır: Lafzî süsleme unsurları (*muhasinât-ı lafziyye*) ve manevî süsleme unsurları (*muhasinât-ı mâneviyye*). Bu iki kategori arasında öncelik, anlam merkezli olan muhasinât-ı mâneviyyeye verilmektedir. Çünkü sözün aslı unsuru anlamdır ve lafzî güzellik, taşıdığı anlam ile değer kazanır. Anlamsal derinlikten yoksun bir ifadenin şekilsel inceliği, edebî veya beyanî bakımdan yeterli görülmemektedir. Bedî' ilmine dair telif edilen klasik kaynaklar ile çağdaş araştırmalar incelendiğinde, bu alanda yaklaşık 150 farklı sanat türünün tanımlandığı ve çeşitli metinlerde uygulama örnekleriyle birlikte ele alındığı görülmektedir.

1.3. Bedî' İlminin Kur'an'daki Yeri ve İşlevi

Kur'an-ı Kerîm, gerek nazmî yapısı gerekse içerdiği temalar itibarıyla son derece güçlü bir edebî metindir. Bu edebî gücün önemli bir kısmı, Kur'an'da kullanılan bedî' sanatları vasıtasıyla açığa çıkmaktadır. Kur'an'da yer alan seci'ler, cinaslar, tekrarlar, tezatlar, teşbihler ve diğer sanatlar, metnin hem estetik değerini artırmakta hem de anlam derinliğini ve etki gücünü yoğunlaştırmaktadır.

Bedî' sanatları Kur'an'daki emirlerin, yasakların, kıssaların ve ibret içeriklerinin muhataplarda daha güçlü bir etki bırakmasını sağlamakta, aynı zamanda Kur'an'ın nazil olduğu toplumun dil ve edebiyatla olan derin bağını göz önünde bulundurarak, mesajın güçlü ve etkili bir şekilde sunulmasına imkân tanımaktadır.

Bu çerçevede bedî' ilmi, Kur'an'ın i'câz yönünü açıklamak, ayetlerin incelikli anlam yapılarını çözümlemek ve edebî kudretini ortaya koymak bakımından vazgeçilmez bir disiplindir. Müddessir Sûresi gibi, içerik itibarıyla hem tebliğ hem de uyarı boyutu taşıyan sûrelerde bedî' sanatlarının yoğun biçimde yer alması, bu sanatların ne derece işlevsel olduğunu göstermektedir.

1.4. Sûrenin Genel Edebi Yapısı

Mekke döneminde nazil olan ve Kur'an'ın nüzul sırasına göre dördüncü, mushaf sıralamasına göre ise yetmiş dördüncü sûresi olan Müddessir Sûresi, içerdiği mesaj, tonlama ve ifade tarzı bakımından son derece güçlü bir edebî yapıya sahiptir. Sûre, Hz. Peygamber'e doğrudan hitap eden emir cümleleriyle başlamakta ve bu yönüyle hem ritmik hem de psikolojik etki bakımından dikkat çekmektedir.

Sûrede hitap dili son derece vurgulu ve güçlüdür. Emir kipleri, tekit unsurları, zıtlıklar, tekrarlar ve şiddetli uyarılar dikkat çekici düzeydedir. Bu da sûrenin bedî sanatlarının kullanımına oldukça elverişli bir zemin sunduğunu göstermektedir. Ayetler boyunca kullanılan lafzî ve manevî sanatlar, hem mesajın kalıcılığını artırmakta hem de Kur'an'ın edebî i'câzını ortaya koymaktadır.

2. Sûrenin Muhassinât-ı Lafziyye Yönüyle İncelenmesi

Muhassinât-ı lafziyye lafzî süsleyici ve güzelleştirici sanatlara verilen isimdir. Nazım ve nesirde bir ifadenin daha dikkat çekici ve dile daha akıcı bir üslup kazandırılması amacıyla kelime veya ifadenin seçilerek kullanılmasıdır. Kelimelerin eş anlamlılık, yakın anlamlılık, zıt anlamlılık, eş seslilik, köklerinin aynı olması; umum ve husus gibi ses ve anlama dayalı özellikleri vardır. Bu sebeple bir ifadeyi kullanırken kelimelerin seçimi önem arz etmektedir. İfadeye güzellik katan bir kelimenin yerine aynı anlama gelen başka bir kelime konulduğunda bu güzelliğin kaybolduğu görülür. Sözü süsleyen ve güzelleştiren bu kelimelerin bulunduğu cümleler, görsel ve işitsel olarak hoş tesir bırakırlar. Lafzî güzelleştiren sanatların bütünüyle anlam boyutundan uzak olduğu söylenemez. Bu sebeple anlamı güzelleştiren sanatlarla bağlantıları da devam etmektedir. Bir ifadenin lafzî olarak güzelleştirilme ve süsleme yolları pek çoktur. Cinas, seci, iktibas, akd, tazmin ve reddü'l-acûz 'ale's-sadr gibi sanatlar bunlardandır. Müddessir Sûresinde de cinas ve seci başta olmak üzere bu sanatlar görülmektedir.

2.1. Muhassinât-ı Lafziyye Sanatlarının Kullanımındaki Genel Amaçlar ve Anlama Katkısı

Müddessir Sûresi'nde yer alan bedî sanatları yalnızca estetik kaygılarla kullanılmamış, aynı zamanda mesajın daha etkili biçimde aktarılmasına da hizmet etmiştir. Özellikle emir cümlelerinde kullanılan ritmik yapı, tekrarlarla görülen vurgulama işlevi ve zıtlık içeren yapılar, sûreyi sadece bir hitap metni olmaktan çıkarıp, duygu ve düşünceyi aynı anda harekete geçiren bir edebî metne dönüştürmüştür.

Bu sanatların Kur'an'da yer alması, ilahî kelamın insanı hem aklen hem de ruhen etkilemeyi hedeflediğini; bu nedenle de sözün yapının dikkatle seçildiğini göstermektedir. Bedî sanatlarının tespiti ve değerlendirilmesi, Kur'an'ın anlam derinliğini kavramak isteyen okuyuculara güçlü bir perspektif sunmaktadır.

Lafzî ve manayı güzelleştirme sanatları çeşitli edebî, estetik ve iletişimsel amaçlarla kullanılır. Bu sanatların uygulanma maksatları klasik belâgat kitaplarında ve modern retorik yaklaşımlarında farklı açılardan ele alınmıştır. Bu maksatlarda bazıları şöyledir:

Bedî ilmi sözün muhatap üzerinde estetik bir tesir bırakmasını sağlayarak anlatımı etkileyici ve çekici kılmak amacına hizmet eder. Etkili bir hitabetin hem akla hem de duygulara hitap etmesi gerektiği gerçeğinden hareketle bu sanatlar, sözün gücünü ve etkisini artırmak noktasında kurucu bir rol oynar. Estetik unsurlar vasıtasıyla muhatapın metinle bağ kurmasını sağlayan bu disiplin, ifadeye duygusal derinlik kazandırmakta; aynı anlamın farklı yollarla sunulmasıyla da sözde üslup ve ifade zenginliği oluşturmaktadır. Belâgatın doğruluğu ve güzelliği bir arada barındıran yapısı sözün ahlâkî ve estetik

değerini yüceltmekte, böylece bedî sanatları yalnızca süsleme değil; anlamı güçlendirme, temayı yoğunlaştırma işlevi görür. Bu işlevlerin en somut yansımaları Müddessir Sûresi'nde bu sanatların bazı temel işlevleri üzerinden takip edilebilmektedir. Sûredeki kısa ve ritmik çağrılar emirlerin vurgu gücünü artırmakta, tıbâk ve mukâbele gibi sanatlar inanan ve inkâr edeninin kontrastını derinleştirmektedir. Ayrıca cehennemi simgeleyen Sekar kelimesinde olduğu gibi, ahiret tasvirlerinde korku unsurunu yoğunlaştırmak amacıyla mübâlağa sanatı etkin bir şekilde kullanılmıştır.

Metnin ses mimarisine ve dış yapısına odaklanan lafzî sanatlar, ses ve kelime tekrarlarına dayalı yapılarıyla sözde ahenk ve musiki oluşturmakta ve ifadenin işitsel estetiğini en üst seviyeye çıkarmaktadır. Seci ve cinas gibi uygulamalar vasıtasıyla alışılmış kalıpların dışına çıkılarak muhatapta dikkat çekiciliği ve ilgi uyandırmayı sağlamak hedeflenmektedir. Sözlü kültürün egemen olduğu dönemlerde bu fonetik benzerlikler ve ses oyunları hafızayı destekleyen yapılar kurarak sözün akılda kalıcılığını artırmak işlevini üstlenmiştir. Kelamı sıradanlıktan kurtaran bu muhassinât-ı lafziyye, ifadenin sıradanlıktan uzaklaşmasını sağlar ve metne sanatsal bir boyut kazandırır; bu yönüyle de metne üslup zenginliği ve estetik derinlik kazandırmaktadır. Sonuç olarak, ses estetiğinin dinleyici üzerindeki ikna ve tesir gücü hitabetin gücünü artırmakta ve lafzî sanatları hitabetin en vazgeçilmez yapı taşlarından biri haline getirmektedir.

Lafzî sanatlar, kelimenin yapısı, ses uyumu ve nazmî düzenle ilgili olan bedî sanatlarını kapsar. Müddessir Sûresi'nde bu tür sanatlar yoğun biçimde kullanılmıştır. Aşağıda sûrede geçen bazı örnekler sunulmuştur:

2.2. Cinâs

Bu sûrede bedî sanatlarından cinasın bulunduğu görülmektedir (es-Sâbûnî, 1981, 3: 481). Sözlükte, “iki şeyin birbirine benzemesi” anlamında masdar olan cinâs, bir belagat terimi olarak “anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri/sesleri aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatını ifade eder. Tecnis ifadesi de bunun için kullanılmaktadır.” (el-Kefevî, 1998, s. 275; ‘Atîk, 1985, s. 195; Bolelli, 2006, s. 310; Kılıç & Yetiş, 1993, s. 12-14; Matlub, 2007, s. 264-296, 450-455). Cinâs, tam ve nâkıs olmak üzere iki kısma ayrılır.

Tam Cinâs: Bir ifadede yazılış ve söylenişleri aynı, anlamları farklı iki sözcüğün harfleri, tür, sayı, hey’et/hareke ve sükûnları ve düzen/sıra yönüyle birbiriyle uyum içinde olmasıdır. Bu dört unsura cinâsta vücuhu erbaa denilmektedir. Müddessir Sûresi ayetleri, bu yönüyle incelenmiş ve tam cinas tespit edilememiştir.

Nâkıs Cinâs: Bir ifadede yazılış ve söylenişleri aynı, anlamları farklı iki sözcüğün harflerinin vücuhu erbaadan biri yani türü, sayısı, hey’eti veya düzeni yönünden birisi farklı olduğunda nâkıs/tam olmayan cinâs söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla bu tür cinâs, harflerinin türü farklı olan, harflerinin sayısı farklı olan, harflerinin hey’eti farklı olan ve harflerinin düzeni/sırası farklı olan olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır. Müddessir Sûresi'nde cinas sanatının çeşitli örneklerine yer verildiği görülmektedir. Bu çalışma kapsamında, sûrede tespit edilen nâkıs cinas örnekleri ve türleri sistematik olarak incelenecektir.

1. Örnek

Sûrenin 9. ve 10. ayetlerinde yer alan “عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ /İşte o gün çetin bir gündür. Kâfirler için hiç kolay değildir.” (Altuntaş vd, 2009). İfadelerdeki عَسِيرٌ/zor, güç, sıkıntılı ve يَسِيرٌ/kolay,

rahat, hafif kelimelerinde cinasın olduğu görülmektedir. Bu kelimeler arasında harflerin sayısı, hey'eti/hareke ve sükûnları ve tertibi yönünden benzerlik olduğu, harflerin cinsinde yönüyle de “ayn” ve “ye” harflerinde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle nâkıs cinastan/tam olmayan cinastan söz edilebilir. Ayrıca farklı olan bu harflerin de mahreçler yönüyle birbirine uzak olmasından dolayı cinâs türlerinden *cinâs-ı lâhik* (‘Atîk, 1985, s. 205; Matlub, 2007, s. 277) olduğu görülmektedir.

“عسير” ve “يسير” kelimeleri aynı vezinde (فعليل), benzer ses yapısına sahip iki kelimedir. Bu ses paralelliği ayette güçlü bir ahenk ve musiki oluşturmaktadır.

2. Örnek

15. ve 16.ayetlerde “كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عَنِيدًا/Sonra da o hursla daha da artırmamı umar. Hayır, umduğu gibi olmayacak. Çünkü o, bizim ayetlerimize karşı inatçıdır.” fasılalarda bulunan *أَزِيدَ* ve *عَنِيدًا* kelimeleri arasında cinastan söz edilebilir. Harflerin sayısı, hey'eti/hareke ve sükûnları ve düzeni yönüyle birbiriyle uyum görülürken sadece harflerin cinsinde farklılık olduğu görülmektedir. “Hemze/ا” ile “ayn/ع” ve “ze/ز” ile “nûn/ن” harfleri farklı olup, bu harflerin mahreçleri birbirine yakın olduğundan dolayı bu kelimeler arasında nâkıs cinas çeşitlerinden *cinâs-ı muzârî* (‘Atîk, 1985, s. 205; Matlub, 2007, s. 284) olduğu söylenebilir.

3. Örnek

29. ve 30. ayette “لَوْ أَهْلُ لَيْشَرَ، عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ/Derileri kavurur. Üzerinde on dokuz (görevli melek) vardır.” ifadelerindeki fasılalarında *بَشَرَ* ve *عَشَرَ* kelimelerinde de cinasın varlığında söz edilebilir. Bu iki kelime arasında vücutu erbaadan üçü yer almakta ve sadece kelimelerin başında yer alan “be/ب” ve “ayn/ع” harflerinin cinsinde farklılık olduğu görülmekte ve farklı olan bu harflerin mahreçleri birbirine uzak olduğundan dolayı da bu sözcükler arasında nâkıs cinas çeşitlerinden *cinâs-ı lâhik* olduğu görülmektedir.

4. Örnek

3. ayetteki “وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ/Rabbini yücelt.” ifadesinde yer alan *رَبَّكَ* ve *كَبِّرْ* kelimelerinin harflerinin aynı olmasıyla cinâs meydana gelmiştir. Kelimeler arasında cinâsın varlığından söz edebilmek için bir ifâdede harflerin aynı olması gerekmektedir. Burada iki kelime harflerinin tertibinin farklı olması ve düzeninin değişik olması ile cinâsın türlerinden *nâkıs cinâs/tam olmayan cinas* ve onun da çeşitlerinden biri olan ve cinâslı kelimelerden birisinin harfleri, ters dizildiğinde diğer kelimeyi oluşturmaya meydan gelen *cinâs-ı kalb-i küll* (‘Atîk, 1985, s. 211; Matlub, 2007, s. 276) sanatından söz edilebilmektedir. Ayrıca bu ibâre sonundan baş tarafa doğru okunduğunda, başından sonuna doğru okunduğunda, metnin aynısı ortaya çıktığı için *müstevî kalb cinâsı* (‘Atîk, 1985, s. 214) sanatı da meydana gelmiştir. Ayrıca burada farklı bir cinâs türü olan *ıştikâk cinâsının* olduğu da görülmektedir (es-Sâbûnî, 1981, 3: 481).

İştikâk Cinâs: Bir ifadedeki kelimeler arasında ıştikak yönüyle bir uyum olmasıdır. el-Kazvînî (ö. 739/1338) aynı kökten türeyen ıştikâkla ilgili konunun da cinas içerisinde olabileceğini belirtmiştir (Matlub, 2007, s. 269). Bu sûrede aşağıdaki ayetlerde ıştikâk yönüyle cinastan söz edilebilir.

1. Örnek

Sûrenin 8. ayetinde yer alan “فَإِذَا نُفِرَ فِي النَّفُورِ/Sûr’a üfürüldüğü zaman var ya” ifadesinde *نُفِرَ* ve *النَّفُورِ*

kelimeleri نَمَّيْدًا kökünden müştâk/türedikleri oldukları için nâkıs cinas çeşitlerinden *cinâs-ı iştikâk* olur. نَمَّيْدًا meçhul fiil-i mazi ve التَّافُّور ise mübâlağalı ism-i fâil türüdür. Ayrıca bu ayet-i kerimede cinâslı kelimeler peş peşe geldikleri için *cinâs-ı müzdevic* (Bulut, 2014, s. 306) olur.

2. Örnek

14. ayette مَهَّدْتُ ve تَمَّيْدًا /Kendisine alabildiğine imkânlar sağladım.” ifadesinde yer alan مَهَّدْتُ ve تَمَّيْدًا kelimeleri aynı kökten yani مَهَّد- kökünden türedikleri için yine nâkıs cinas türlerinden *cinâs-ı iştikâk* söz konusudur. مَهَّد- kelimesi tef'îl bâbı fiil-i mazi ve تَمَّيْدًا de bu kelimenin mastarıdır. Ayrıca bu ayeti kerimede cinâslı kelimeler peş peşe geldikleri için *cinâs-ı müzdevic* olur.

3. Örnek

Yine 45. ayette وَكُنَّا نَحُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ /*(Batla) dalanlarla birlikte biz de daldık.*” ifadesinde yer alan وَكُنَّا نَحُوضُ ve الْخَائِضِينَ kelimeleri de aynı kökten yani “حَاضٍ (خَوْضٍ)” kökünden müştâk oldukları (türedikleri) için nâkıs cinas türlerinden *Cinâs-ı İştikâk* olur. وَكُنَّا نَحُوضُ sülâsi mücerred fiil-i muzari nefsi mütekellim meal-gayr iken الْخَائِضِينَ ism-i fâil cemi müzekker salim sigası olarak ayette yer almaktadır. Ayrıca bu ayet-i kerimede cinâslı kelimeler peş peşe geldikleri için *cinâs-ı müzdevic* olur.

4. Örnek

48. ayette فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ /*Artık şefaathçilerin şefaati onlara fayda vermez.*” ifadede yer alan شَفَاعَةُ ve الشَّافِعِينَ kelimeleri aynı kökten yani “شَفَعَ” kökünden müştâk oldukları (türedikleri) için *Cinâs-ı İştikâk* görülüyor. “شَفَاعَةُ” kelimesi mastar iken الشَّافِعِينَ ism-i fail cemi müzekker salim sigası olarak ayette yer almaktadır. Ayrıca bu ayet-i kerimede cinâslı kelimeler peş peşe geldikleri için *cinâs-ı müzdevic* olur.

5. Örnek

55. ve 56. ayetlerde فَمن شاءَ ذَكَرْهُ، فَمنَ تَذَكَّرْهُ، كَلَّا إِنَّهُ تَذَكَّرْهُ /*Hayır, düşündükleri gibi değil! Şüphesiz bu (Kur'an) bir uyardır. Dileyen düşünür onu, öğüt alır.*” ifadelerinde yer alan تَذَكَّرْهُ ve ذَكَرْهُ kelimeleri aynı kökten yani “ذَكَرَ” kökünden müştâk oldukları (türedikleri) için *cinâs-ı iştikâk* olur. Burada ذَكَرْهُ sülâsi mücerred fiil-i mazi iken تَذَكَّرْهُ kelimesi ise aynı fiilin tef'îl babından mastarı olduğu görülmektedir.

2.3. Seci'

Kur'an-ı Kerim fâsılalardan oluşmaktadır. Fâsıla, “Kur'an ayetlerinin son kelimesine, içinde bulunduğu ayetle onu takip eden ayeti birbirinden ayırdığı için “fâsıla”, son harfine de “el-harfü'l-fâsıla” adı verilmiştir; bazı âlimlere göre ise fâsıladan maksat kelimenin tamamı değil sadece son harfidir.” (el-Hasnâvî, 2000, s. 26; Çetin ve Topuzoğlu, 1995, s. 209-210). Bir sûrenin fâsılası tek bir harf olabileceği gibi birden fazla harften de oluşabilir. Fâsılalarda ses uyumu ve ritimden çok anlam ön plandadır. Ritim ve armoni kendiliğinden oluşmaktadır. Fâsılalarda ortaya çıkan üstün ahenk, tenâsüb ve uyum hafızalarda ve gönüllerde derin izler bırakır. Seci'lerde ise ses ve ahenk uyumu sağlayabilmek için zorlama ve sunilik hâkimdir ve anlamdan daha fazla ifade canbazlığı yapılmaktadır. Bu sebeple Kur'an ayetleri için seci' ifadesinin kullanımı uygun görülmemektedir. Müddessir Sûresi'nde yer alan fâsılların genellikle “ه، ن، ر، د، ا، د، ر، ن، ه” harfleriyle sona erdiği dikkat çekmektedir.

Bu sûrede fâsıllar belli ritimler halindedir. Çoğunlukla görülen fâsıla “ر/râ'dır. Tekrar tekrar meydana gelen ve hızlı peşi sıra olma sessel tabiatıyla, Kulaklara vuran, kalpleri sallayan, uykusuna dalan ve

2. Örnek

Yine 11 ve 17 arasındaki ayetlerde bulunan fasılalardaki *وَجِيدًا*, *مَمْدُودًا*, *شُهُودًا*, *تَمْهِيدًا*, *أَزِيدَ*, *عَنِيدًا*, *صَغُودًا* lafızlar arasında dâl/ذ harfleri üzerinde seci'nin var olduğu görülmektedir. Burada yine fasıllar arasında vezin bakımından uyum bulunmamakla birlikte son harfte denklik/uyum bulunduğundan yine *mutarraf seci'* yer almaktadır.

3. Örnek

Yine 18 ve 37 arasındaki ayetlerde yer alan fasılalardaki *قَدَّرَ*, *نَظَرَ*, *بَسَرَ*, *اسْتَكْبَرَ*, *يُؤْتِرَ*, *الْبَشَرَ*, *سَقَرَ*, *تَذَرُ*, *لِلْبَشَرِ*, *عَشَرَ*, *بَشَرَ*, *سَقَرَ*, *بَشَرَ*, *نَظَرَ*, *بَسَرَ*, *نَظَرَ* kelimeler arasında seci'nin bulunduğu ve râ/ر harfleri birbirine uyumlu olarak geldiği görülmektedir. Yine bu ayetler arasında farklı türlerde seci'ler yer almaktadır. 19 ve 20; 21 ve 22; 33 ve 34. ayetlerde birden çok kelime hem vezin yönünden, hem de kafiye yönünden aynı oldukları için *Musarra' Seci'*; 18 ile 37 arasında bulunan ayetlerin fasıllarında *نَظَرَ*, *بَسَرَ*, *بَشَرَ*, *سَقَرَ*, *تَذَرُ* kelimeler arasında vezin yönünden birbirine uygunluk ve son harflerin uygunluğu sebebiyle *mütevâzi seci'* ve *وَالْقَمَرَ*, *أَذَبَرَ*, *أَسْفَرَ*, *قَدَّرَ*, *يَتَأَخَّرَ*, *الْكَبَرَ*, *وَاسْتَكْبَرَ*, *يُؤْتِرَ* vezin yönünden bir uygunluk bulunmamakla birlikte son harflerde denklik bulunduğundan *mutarraf seci'* olduğu görülmektedir.

4. Örnek

Yine 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49. ayetlerin fasıllarında yer alan *الْمُصَلِّينَ*, *الْمُجْرِمِينَ*, *يَتَسَاءَلُونَ*, *الْيَمِينِ*, *الْمُسْكِينِ*, *الْخَائِضِينَ*, *الْمُسْكِينِ*, *الْشَافِعِينَ*, *الْيَقِينِ*, *الدِّينِ*, *الْخَائِضِينَ*, *الْمُسْكِينِ* kelimeler arasında nûn/ن harfleri üzerinde seci'nin ve uyumun olduğu görülmektedir. Ancak bu lafızlar arasında farklı seci' türlerinden söz edilebilir. Örneğin, 39 ve 47. ayetlerde yer alan *الْيَمِينِ* ve *الْيَقِينِ* ve 45 ve 48. ayetlerde yer alan *الْخَائِضِينَ* ve *الْشَافِعِينَ* ve 41 ve 49. ayetlerde yer alan *الْمُجْرِمِينَ* ve *الْمُسْكِينِ* fasıllarında vezin ve son harfleri bakımından uyum görüldüğünden *mütevâzi seci'* görülmektedir. Ayrıca 39 ile 41 ve 43 ile 49 arası ayetlerdeki fasıllarda son harf uyumundan dolayı *mutarraf seci'*nin varlığından söz edilebilmektedir.

5. Örnek

50 ve 56 arasındaki ayetlerin fasıllarında yer alan *الْمَغْفِرَةَ*, *تَذَكَّرَهُ*, *تَذَكَّرَهُ*, *الْأَجْرَةَ*, *مُنْشَرَّةً*, *قُصُورَةً*, *مُسْتَنْفَرَةً* kelimeler arasında da tâ-i merbûâtâ/ة, râ/ر uyumunun bulunduğu görülmektedir. Bu da seci' türlerinden *mutarraf seci'* olduğu söylenebilir.

6. Örnek

9 ve 10. ayetlerde *عَبِير* ve *يَبِير* kelimelerinde hem vezin hem de kafiye (sonlarındaki harfte) denklik olduğu için *Murassa Seci'* olur. Ayrıca bu ayet-i kerimelerde *عَبِيرٌ* ve *يَوْمٌ* ve *يَبِيرٌ* terkipleri arasında iki mukabil kelime yani *غَيْرٌ* = *يَوْمٌ* ve *يَبِيرٌ* = *عَبِيرٌ* kelimeleri arasında vezin yönünden denklik olduğu için *Mütemâsil Seci'* (Matlub, 2007, s. 315) vardır. Yine 21 ve 22. ayetlerde yer alan *نَظَرَ* ve *عَيْنٌ* ifadeleri vezin yönünden aynı oldukları için aralarında *Mütemâsil Seci'*nin olduğu görülmektedir.

2.4. Tekrâr

Ayetlerde bazı ifadelerin tekrarlanması, hem anlamı vurgulamakta hem de muhatap üzerinde psikolojik bir etki bırakmaktadır *تَمَّ نَظَرَ* (22) ayetlerindeki “تَمَّ” edatının ardışık tekrarları, kişinin davranışındaki aşamalı gelişimi anlatırken, zihinsel bir gerilim ve yoğunluk hissi uyandırır.

3. Sürenin Muhassinât-ı Maneviyye Yönüyle İncelenmesi

Muhassinât-ı Maneviyye, bir ifadenin, anlamı süsleyici ve güzelleştirici şekilde kullanılmasıdır. Tevriye, tıbak, mukâbele, murâât-ı nazîr, müşâkele, müzâvece, istihdâm, mübâlağa, cem, tefrik ve taksim gibi pek çok sanat, anlamı güzelleştiren sanatlar arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, Müddessir Süresi'nde yer alan anlamı güzelleştiren bu sanat türleri tespit edilerek, söz konusu sanatların ayetlerin anlam derinliğine ve mesajın kavranmasına nasıl katkı sunduğu analiz edilecektir.

3.1. Muhassinât-ı Mâneviyye Sanatlarının Kullanım Amaçları ve Anlama Katkısı

Belâgat sistematliğinde anlamın yapılandırılmasına odaklanan muhassinât-ı mâneviyye, ifadenin yüzeydeki anlamının ötesine geçerek daha derinlikli ve incelikli bir anlam sunulmasını sağlar. Bu tür sanatlar, sözün etkisini artırmakla kalmaz, anlam dünyasını da zenginleştirir. Özellikle manevî sanatlar, sözün çok katmanlı bir yapı kazanmasına katkıda bulunur. Tıbâk, mukabele, tevriye gibi sanatlar, anlamın çeşitli düzeylerde okunmasına olanak tanır. Sözün estetik değerini yükseltmek noktasında işlev gören bu disiplin, anlamı süsleyen bu sanatlar, sözün sadece bilgi vermesinden öte, edebî ve estetik bir boyut kazanmasını sağlar. Böylece ifade daha güçlü, zarif ve etkileyici bir hâl alır. Düşünsel ve duygusal etkiyi artırmak amacıyla bu sanatlar, muhatapın sadece zihnine değil, duygularına da hitap eder. Örneğin, tıbâk veya müşâkele gibi sanatlar, karşıtlık ya da mecaz yoluyla daha çarpıcı bir anlatım oluşturur.

Anlam sanatlarının iletişimsel boyutu, mesajın etkili bir şekilde aktarılmasını sağlamak ilkesine dayanır. İfade edilen anlam, bu sanatlar aracılığıyla hem daha vurgulu hale gelir hem de muhatapın dikkatini çekerek mesajın zihne daha sağlam yerleşmesini sağlar. Bu estetik ve zihni derinlik, dinî ve edebî metinlerin kurucu unsuru olarak öne çıkmaktadır. Nitekim bu metin yapısı, Kur'ân ve edebî metinlerde i'câz unsuru olarak kullanılmak suretiyle aşkın bir boyuta ulaşır. Muhassinât-ı mâneviyye sanatları, Kur'ân'daki i'câzın (edebî mucize) bir yönünü teşkil eder. Bu sanatlar vasıtasıyla Kur'ân, hem lafız hem de anlam yönünden benzeri yapılamaz bir metin halini alır ve muhatap üzerindeki ikna edici gücünü en üst seviyeye çıkarır. Aşağıda sûrede geçen manayı güzelleştiren sanatlara örnekler verilecektir:

3.2. Tıbâk

Kavramların anlamlarının daha iyi kavranabilmesi için, sıklıkla karşıt kavramlar kullanılarak tanımlanması tercih edilir. Zira nesneler ve kavramlar, zıtları aracılığıyla daha belirgin ve anlaşılır hale gelir. Bu yaklaşım, özellikle dil ve belagat biliminde temel bir prensip olup, “eşya zıddıyla bilinir” ifadesiyle özetlenir. Zira nesneler ve kavramlar, zıtları aracılığıyla birbirlerinden ayrılarak daha net bir şekilde algılanır ve kavranır.

Tıbâk sözlükte, “iki şeyin bir birine zıt olması”; “bir şeyi diğerine uygun hale getirmek”, “iki şeyi birbirine eşit hale getirmek veya onları aynı hizaya getirerek yapıştırmak” anlamına gelen tıbak, bir belagat terimi olarak, “anlam bakımından aralarında zıtlık bulunan kelimelerin bir ifadede uyum halinde kullanılmasına verilen isimdir” (el-Hâşimî, d.y., s. 303; Matlub, 2007, s. 367, 522; ‘Atik, 1985, s. 76; Bulut, 2014, s. 224; Durmuş, 2012, s. 58-60). Bir sözcük veya ifadenin anlamının, kelimenin zıddının verilmesiyle daha iyi anlaşılabilceği düşüncesiyle zıtların bir arada kullanılması bir bedî sanatı olarak düşünülmüştür. Kelimenin hakiki veya mecâzi anlamda kullanılması önemli değildir. Aralarında tıbak bulunan kelimeler, isim, fiil veya harf olabilir.

Tıbak çeşitleri üç farklı şekilde sınıflandırılmıştır. 1) Kelime türleri bakımından, kelimelerin

ikisi de isim, ikisi de fiil, ikisi de harf olabildiği gibi bazen bir isim bir fiilden de oluştuğu görülmektedir. 2) Aralarında tezat bulunan ifadelerin her ikisi de olumlu ise *tıbak-ı icâb*, aynı kökten türeyen iki kelimeden biri olumlu diğeri olumsuz ise *tıbak-ı selbi* olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. 3) Aralarında tezat olduğu düşünülen iki kelimenin ikisinden de açıkça karşıtlı görülüyor ise *tıbak-ı zâhir*, birisinde diğerrinin tezattının mukabili, benzeri gibi bir durum söz konusu ise gizli tezat olduğu görülmektedir. İki kelimeden birisi sebep müsebbep, lazım mülzem gibi ilgi bulunan ögenin zikredildiği tezata *gizli tezat* adı verilir.

Müddessir Sûresinde 9-10, 28, 31 ve 37. ayetlerde anlam zıtlıkları üzerine kurulu olan tıbâk/tezat sanatının belirgin örneklerine rastlanmaktadır (es-Sâbûnî, 1981, 3: 481).

1. Örnek

9. ve 10. ayetlerde “عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ نَبِيرٍ / *İşte o gün çetin bir gündür. Kâfirler için hiç kolay değildir.*” ifadelerinde yer alan عَسِير/zor ve نَبِير/kolay kelimeleri birbirine zıt olarak kullanılan iki kelimedir. Tıbakın türleri bağlamında bu kelimeler incelendiğinde ilk olarak kelime türleri yönüyle iki kelime de isim olduğu görülmektedir. İkinci tür sınıflandırma da kullanılan iki zıt kelime de olumlu kullanıldığından icabi olduğu ve üçüncü olarak iki kelime arasındaki karşıtlığın zahir (açık) olduğu görülmektedir. Amaç, zıtlık üzerinden anlamı güçlendirmek ve manayı zihne çarpıcı biçimde yerleştirmektir.

2. Örnek

31. ayette yer alan “...كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ... / *İşte böyle. Allah, dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola iletir.*” ifadedeki يُضِلُّ/saptırır ve يَهْدِي/doğru yola iletir, kelimeler birbirine zıt manaları ifade eden iki lafız (fiil) olduklarından dolayı aralarında tezattan söz edilmektedir. Burada kelime türleri yönüyle iki sözcükte fiildir. İkinci olarak ifadelerin ikisinin de olumlu olarak geldiği için *tıbâk-ı icâbî/olumlu tıbâk* olduğu görülmektedir.

3. Örnek

37. ayette yer alan “لَمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَّقَ أَوْ يَتَّخِزْ / *İçinizden ileri geçmek yahut geri kalmak isteyenler için*” ifadesindeki يَتَّقَ ve يَتَّخِزْ kelimeleri birbirine zıt manaları ifade eden iki lafız arasında tezat görülmektedir. Kelime türleri bakımından ikisinin de fiil olduğu, ikisi de olumlu olduğu için *tıbak-ı icâbî* ve iki kelime de tezatlık açıkça görülmektedir. Anlam yönüyle iki zıt lafız bir cümlede kullanmak ifadeyi, daha anlaşılır ve daha açıklanabilir kılmaktadır. Ayrıca gönüllere ve zihinlere bir ferahlık ve hoşluk verildiği söylenebilir.

3.3. Mukâbele

Sözlükte “yüz yüze gelmek; iki şeyi birbiriyle karşılaştırmak” anlamlarına gelirken terim olarak “bir ifadede önce iki veya daha fazla mânayn bir araya getirdikten sonra bunların karşıtlarını da zikretmeye verilen isimdir” ve tekâbü'l adıyla da kaynaklarda yer alır. Mukabele sanatında karşıt veya uyuşan anlamların bir arada kullanılmasıyla bir dizim armonisi oluşmuştur. Mukabeleyi tıbaktan farkı, tıbak iki zıt lafız arasında meydana gelirken, mukabele ise ikişerli gurup halinde en az dört karşıt lafız arasında meydana gelir (el-Hâşimî, d.y., s. 304; Matlub, 2007, s. 635; 'Atîk, 1985, s. 84; Bolelli, 2006, s. 361; Bulut, 2014, s. 230; Durmuş, 2006, s. 101-102).

Bu sûrede 33. ve 34. ayetlerde yer alan “وَاللَّيْلِ إِذَا أَدْبَرَ، وَالصُّبْحِ إِذَا أَصْفَرَ” *çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki.*” ifadeleri arasında mukâbele sanatı olduğu görülmektedir (es-Sâbûnî, 1981, 3: 481). Bu ayette اللّيل/gece ve أدبر/dönüp gitme öncülleri ile الصبح/sabah ve أسفر/aydınlanma ikincilleri karşı karşıya getirilerek aralarında mukabele yapılmıştır. Mukabele sanatı, bu örnekte görüldüğü üzere zıt unsurlar arasında gerçekleştiği gibi ikincilleri öncüllere uygun unsurlar arasında da görülebilmektedir.

Mukabele sanatında güzellik, karşıt anlamlı iki veya daha kelimenin bir diziliş armonisinden kaynaklanır. Mukabele ile tezat arasındaki fark, tezatta birbirine karşıt iki unsur yer alırken mukabelede en az dört karşıt unsur (önce öncüller sonra bunların zıtları) yer alır. Bir de mukabelede öncüller ve ikincil unsurlar birbirlerinin tam karşısına gelecek şekilde olması da önemli bir unsurdur. Birinci kelime diğer ifadedeki birinci kelimeyle ikinci kelime diğer ifadedeki ikinci kelimeyle zıt olarak yer alır. Mukabele de estetik ve güzellik, karşıt öğelerin dizilimi ve sayısı ile doğru orantılı olarak artmaktadır. Diğer bir ayrım da tıbak da sadece iki karşıt unsur arasında olurken mukabelede hem zıtlarla birlikte birbiriyle uyumlu ifadeler arasında da olabilir. Bu bağlamda yukarıda verilen ayette öncüller zıt iken ikincil ifadeler bu zıtlara uyumlu olduğu ve mukabele içinde değerlendirildiği söylenebilir (İbn Ebû'l-İsba', d.y., s. 179-184; İbn Reşîk, d.y., 2: 14-15).

İkinci olarak sûrede, 31. ayet olan “فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى” doğru sözlü olma ve namaz kılma zikredilirken 32. ayet olan “وَلَكِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى” ayetinde yalan söyleme ve yüz çevirme ifadeleri arasında zıt manalar oluşturduklarından mukâbele sanatı görülmektedir. Bu yapı, ahlâkî bir yönlendirme işlevi görür. Bu sanatlar, ayetin içeriğine derinlik ve çok katmanlı anlam kazandırır.

3.4. Murââtun-Nazîr/Îtilâf

Murââtun-nazîr sözlükte, “*nesir ya da şiirde, aralarında anlam bakımından tezatın dışında bir münâsebet bulunan kelimeleri bir ifade de kullanma sanatıdır*”. Anlam bakımından birbiriyle münâsebeti bulunan kelimeler iki veya daha fazla olabilir. Bu sanata kaynaklarda *tenâsüb*, *tevâfuk*, *îtilâf*, *tevfik*, *muwâfakat* ve *telfik* isimleri de verilmiştir ('Atîk, 1985, s. 179; Bolelli, 2006, s. 366, 396; Bulut, 2014, s. 233; Durmuş ve Pala, 2001, s. 459-460; el-Hâşimî, d.y., s. 304; Matlub, 2007, s. 11, 419, 614).

Îtilâf kavramı da sözlükte “uyum, uygunluk ve uyuşma” anlamlarına gelmekte terim olarak ise, *sözcüklerin anlama uygunluğu ve sesle ahengin manayı tamamlayacak şekilde kullanılması* şeklinde tanımlanmaktadır. Îtilâf da lafzın lafızla, lafzın mana ile ve mananın mana ile uyumu olmak üzere üç farklı türünden bahsedilmektedir. Lafzın mana ile uyumunda kelime ve terkipler mana ve konuya göre seçilmektedir.

Bu sûrede, 32. 33. ve 34; 8; 45; 17. ayetlerde murââtun-nazîr örneklerine rastlanmaktadır.

1. Örnek

32. 33. ve 34. ayetlerde “وَاللَّيْلِ إِذَا أَدْبَرَ، وَالصُّبْحِ إِذَا أَصْفَرَ” *Aya, çekilip gittiğinde geceye, aydınlandığında sabaha andolsun ki.*” ifadelerinde muhassinât-ı maneviyyeden murââtun-nazîr'in olduğu söylenebilir. Bu ayetlerde الصبح, اللّيل, القمر, الكَلَم kelimeleri güneş sistemi ile ilgilidir ve ayetlerde ardı ardına sıralanarak bir uyum ve münâsebet oluşturulmuştur. İkinci olarak zamanın hesaplanması ile ilgili unsurlar olması yönüyle de aralarında münasebetten söz edilebilir. Böylece de aralarında tenâsüb bulunduğundan murââtun-nazîr sanatı oluşmuştur.

2. Örnek

8. ayette “فَإِذَا نُفِرَ فِي النَّاقُورِ/ *Sûr'a üfürüldüğü zaman var ya*” ayetinde surun üflenmesi ile ilgili olarak نُفِرَ ve نَاقُور sözcüklerinin seçilmesi ile itilaftan yani bir lafız ve anlam uyumundan söz edilebilir.

3. Örnek

45. ayette “وَكُنَّا نَحُوضُ مَعَ الْخَاطِبِينَ/ *Ve biz bâtila (boş şeylere, haksızlığa ve gerçeği saptıranlara) dalanlarla birlikte dalar giderdik.*” batıla dalmak anlamında خَاض sözcüğünün seçilmesi de lafzın mana ile uyumunu son derece güzel sergilediği görülmektedir. Kelimeleri söylerken adeta bir derinliğe, bataklığa dalma hissi vermesi, ..

4. Örnek

17. ayette “بَنَازَ هُفَ صَغُودًا/ *Ben onu dimdik bir yokuşa sardıracağım.*” bu ayette belirtilen şahsın bir zorlanmaya maruz kalacağını bu sözcüklerle anlatılması lafzın mana ile uyumu açıkça ortaya koymaktadır.

Anlamanın anlamla uyumunda iki veya daha fazla unsur arasından duruma en uygun olanlarının seçilmesi söz konusudur.

Arapça cümlelerde sözün tesirini arttırmak için lafzın lafızla ve lafzın mâna ile arasında uyum bulunması özellikle hitabete dayalı ifadelerde sesle âhengin anlamı tamamlayacak biçimde düzenlenmesini esas alan itilâf belâgat için vazgeçilmez sanatlardan olduğu söylenmektedir.

5. Örnek

Yine 12 ve 13. ayetlerde “وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا، وَبَنِينَ شُهُودًا/ *Ona bol mal ve gözü önünde duran oğullar verdim.*” ifadelerinde de dünya nimetleri olan مَالًا/mal ve بَنِينَ/oğullar bir arada zikredilerek bir münasebet ve uyum oluşturduğu görülmektedir. Kelimeleri arasında latif bir uyum ve denge görülmektedir.

6. Örnek

31. ayeti kerimede hepsi çok kullanılan lafızlar olması açısından lafzın lafızla uyumu türünden itilâf sanatı vardır.

(وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَوِيَنَّ الَّذِينَ أَوْثَرُوا الْكِتَابَ وَيَزِدَّادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَرْتَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنِ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ خِئْوَدَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ) 31

Bu ayette مَلَائِكَةً, الْمُؤْمِنُونَ, الْكَافِرُونَ, النَّارِ kavramları varlık âleminde. Bu bağlamda bir arada kullanılmaları bir uyum bir tenasüb vardır denilebilir.

7. Örnek

49-51 ayetleri arasında lafzın mana ile uyumu türünden itilâf vardır. “فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُغْرَضِينَ، كَانَهُمْ حُمُرٌ “ . قَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ / *Böyle iken onlara ne oluyor da öğütten yüz çeviriyorlar? Onlar sanki aslandan kaçan yaban eşekleridirler.*”

3.5. Cem', Tefrik ve Taksîm

Bu üç sanatın birlikte değerlendirilmesinin daha doğru olduğu düşünülmüştür. Birbirini tamamlayan üç sanat gibidir. Cem' sanatı, *anlamları bakımından birbiriyle uyumlu olan veya mukabil olan kelimeleri bir hüküm altında toplamaya verilen isimdir* (Atîk, 1985, s. 155; Bolelli, 2006, s. 373; Bulut, 2014, s. 261; el-Hâşimî, d.y., s. 310; Matlub, 2007, s. 398; Yetiş ve Kılıç, 1993, s. 276). Yine *iki veya daha fazla sözcük veya kavramı, bir hüküm altına bir araya getirme şeklinde yapılan sanata verilen isimdir* şeklinde de tanımlanmıştır (Yetiş ve Kılıç, 1993, s. 276). Tefrik ise, *iki veya daha fazla unsur arasındaki karışıklıktan doğan farkı tespit ederek farklılıklarını ortaya koymak yoluyla yapılan sanata verilen isimdir* (Durmuş, 2011, s. 275-277). Taksim de, *iki veya daha fazla unsurun zikredildikten sonra onların tek tek özelliğinin zikredilerek bölünmesi işlemine verilen isimdir* (Durmuş, 2010, s. 474-476). Burada verilmek istenen mesaj, sırasıyla cem', tefrik, taksim şeklinde verilebildiği gibi bu sıralama da değişebilir. Daha net anlaşılması için şöyle bir tanımlama yapılabilir: Önce iki ve daha fazla unsur bir hükümde bir araya getirilir (cem'); ardından aralarındaki farklılıklar (ayrım)lar) zikredilir (tefrik); daha sonra ayırım yapılanlarla ilgili özellikler ve vasıflar zikredilir (taksim). Esas olan söz sahibinin ifade ettiği konunun veya anlamın bütün kısımlarını eksiksiz, tekrarsız ve tedâhülsüz zikretmesidir.

Bu sanatlar bazen tek başına bazen ikisi birlikte (cem' maa't-tefrik, cem' maa't-taksîm) bazen de üçü birlikte kullanılır (cem' maa't-tefrik ve't-taksîm).

1. Örnek

12 ve 13. ayetlerde “وَجَعَلْتُ لَهُ مَالًا مَمْدُودًا، وَبَنِينَ شُهُودًا”/Ona bol mal ve gözü önünde duran oğullar verdim.” ifadelerinde de dünya nimetleri olan “مَالًا” (mal) ve “بَنِينَ” (oğullar) bir arada zikredilerek mal ve evlatlar cem' edildiği görülmektedir. Yukarıda verilen ayette de mal ve oğullar dünya hayatının bir nimeti ve süsü olmaları hükmünde bir araya getirildiği söylenebilir.

2. Örnek

Tefrik sanatı, ayrıca *bir konuda birleşen iki şeyi zikrederek bunları birbirinden ayırma sanatına verilen isimdir* şeklinde de tarif edilmiştir.(Atîk, 1985, s. 156; Bolelli, 2006, s. 380; Bulut, 2014, s. 262; Durmuş, 2011, s. 277-279; el-Hâşimî, d.y., s. 311; Matlub, 2007, s. 397-398). Sûrede 31. ayette bu sanat görülmektedir. Bu ayette insanlarda bulunan Yüce Varlığa iman konusunda insanlar birleşirken o inandıkları şey konusunda birbirlerinden farklılık gösterirler. Bu inanç farklılıklarıyla insanlar, iman edenler, kendilerine kitap verilenler, kalplerinde hastalık bulunanlar ve kâfirler şeklinde tefrik edilmiştir.

3.6. el-Üslûbü'l-Hakîm

Hikmetli Üslup anlamına gelen bu ifade muhatabın beklemediği bir karşılık olduğu için onun dikkatini çeker ve ilgisini artırır. Muhatabın sorularla oluşturduğu bir baskıdan kurtulmak veya belli bir noktadan dolayı kullanılan ifade şeklidir.

Arap belâgatinde Bedî' ve Meânî ilimlerinin ortak kesişim kümesinde yer alan Üslûb-ı Hakîm; *muhatabın sorduğu soruya, sorduğu şeyin dışında (fakat onun durumuna daha uygun/faydalı olan) bir cevap vermek veya muhatabın sergilediği tutum, söz ya da beklentiyi kırarak onu daha öncelikli bir gayeye sevk etmek* esasına dayanır. Üslûbü'l-Hakîm, ya muhatabın beklemediği tarzda bir ifade ile olur ki burada muhataba konuyla ilgili bilmesi gerekenin o olduğu vurgulanır ya da ummadığı bir

cevapla karşı karşıya bırakılır. Bununla muhataba uygun düşen cevabın bu olduğu ve bu cevaba önem verilmesi gerektiği vurgulanır (Durmuş, 2012, s. 381-382;).

Kur'an'ın üslûbunda görülen lafız ve mâna dengesi, onun gönüller üzerindeki etkisi, ses ve terkip nizamında ortaya konan âhenk, akla ve duyguya aynı zamanda hitap etmesi gibi özellikler kaynaklarda üzerinde durulan hususlardır (Durmuş, 2012, s. 381-382).

Velîd b. Mugîre ve Mekke'nin diğer ileri gelenleri, “Onun üzerinde on dokuz (görevli) vardır” (30. ayet) ifadesini duyunca, meseleyi fiziksel güç ve niceliksel bir rasyonalite ile ele almışlar ve “Biz bu sayıyı rahatlıkla alt ederiz” mantığına bürünmüşlerdir. Bunun üzerine Allah 31. ayetteki ifadelerle Üslûb-ı Hakîmle cevap vermiştir. Bu niceliksel ve fiziksel meydan okumaya doğrudan askerî ya da lojistik bir savunma ile cevap vermemiş; aksine, hitap yön değiştirerek sayının belirlenmesindeki metafiziksel hikmetleri sıralamıştır. Bu hikmetler iman edenlerin yakînini artırmak, ehl-i kitabın şüphesini gidermek ve kalplerinde hastalık olanların niyetlerini ifşa etmektir. Yine onlara, “sizin ilgilenmeniz gereken şey bu sayının niceliği veya fiziksel gücü değil; bu sayının sizin kalbi ve itikadi durumunuzu nasıl test ettiği gerçeğidir” mesajı verilerek sorunun odağı maddeden manaya kaydırılmak suretiyle üslûb-ı hakîm sanatını ortaya koymuştur.

3.7. İbhâm

Klasik Arap belâgatinde manayı zenginleştiren ve zihinsel muhayyileyi harekete geçiren edebî sanatlardan biri de ibhâm'dır. İbhâm; *belîğ mütekellimin, muhataba iki veya daha fazla muhtemel manadan birini tercih etmesini sağlayacak zahirî bir kârîne sunmaksızın, ifadeyi bilinçli bir biçimde semantik kapalılık içinde bırakmasıdır* (Matlûb, 2007, s. 37-41). Bu sanatsal üslubun temel işlevi; muhatabın algı düzeyini yükseltmek, dikkati metne teksif etmek ve muhatabı muayyen bir mesele üzerinde daha derinlikli analitik düşünmeye sevk etmektir.

Müddessir Suresi'nin 30. ayetinde yer alan “عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ” (Üzerinde on dokuz vardır) beyanı, bahse konu ibhâm sanatının ve anlamsal kapalılığın en yetkin örneklerinden birini teşkil eder. Dilbilimsel açıdan sayılar ve ölçü birimleri, doğaları gereği bünyelerinde mübhem bir yapı barındırırlar. Arap gramerinde (nahiv) bu tür sayısal yapılar ardında somut bir kapalılık (ibhâm) bırakır ve bu kapalılığın giderilmesi, kelime grubundan hemen sonra gelen ve temyiz olarak adlandırılan açıklayıcı öge ile sağlanır.

Ancak ilgili ayet-i kerimede, sayısal ifadenin muhtevasını netleştirecek olan temyiz ögesinin metinsel düzeyde hazfedildiği (düşürüldüğü) müşahade edilmektedir. Temyizin bu şekilde hazfedilmesi, yapısal kapalılığı ve dolayısıyla metnin semantik gizemini (mübhemliğini) katmerli bir boyuta taşımıştır. Kelamın akışı içerisinde lafzen somutlaştırılmayan bu öge, bağlamsal derinliği artırma işlevi görmüştür.

Siyak ve sibak ilişkisi çerçevesinde, müteakip ayette geçen tasvirler ve tefsir külliyyatının dilsel çıkarımları neticesinde, bu yapısal boşluğun (hazfedilen temyizin) “melek” mefhumuna delalet ettiği kabul görmüştür. Bu doğrultuda, çağdaş meallerde ve klasik tefsir metinlerinde ifade genelde “on dokuz melek” şeklinde meali verilmiştir.

3.8. İltifât

Sekkâkî (ö. 626/1229) tarafından bedî' sanatlarından kabul edilen iltifat sözlükte, “yönelmek, yüzünü veya yönünü sağdan sola veya soldan sağa çevirmek” gibi anlamlara gelirken, bir belagat terimi olarak

ise, “bir ifadede şahıs, zaman ve üslup bakımından beklenmeyen bir zamanda değişiklik yapmak” (Durmuş, 2000, s. 152-153) anlamına gelmektedir. Başka bir tanımla iltifat, “söz sahibinin hitaptan ihbara, ihbardan hitaba vb. geçmesidir.” İltifât sanatı monotonluğu ortadan kaldırmak, muhatabın dikkatini çekmek, ilgisini artırmak ve konunun önemine vurgu yapmak açısından önem arz etmektedir.

Müddessir sûresi ilk 7 ayette muhatap siygasıyla gelmekte ardından 8, 9 ve 10. ayetle gâibe dönülmektedir. Ardından 11-14 arası ayetlerde mütekellim sigası görülürken, yine ardından 15. ayette gâib ve mütekellim, 16. Ayette gâib, 17. ayette mütekellim, 18 – 25 arasındaki ayetlerde gâib 26 da mütekellim, 27 de muhâtab 28 ve 30 da gâib siygası görülmektedir. Siygalar yönüyle bakıldığında emirle başlayan hitap mâzi ve yer yer muzâri siygalarıyla devam etmektedir.

15. ayette ise “ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ/Sonra da o hürsla daha da artırmamı umar.” ifadesi yer almaktadır. Bu ayette fiili muzari müfret müzekker gâib siygasından nefsi mütekellim vahde siygasına geçişin bulunması iltifat sanatı olarak değerlendirilebilir. Kur’an’da çokça örneği bulunan zamirlerin değişmesi ile yapılan iltifat sanatı muhatabın dikkatini canlı tutmak için Arap dilinde sıkça kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Kur’ân-ı Kerîm’in edebî ve estetik mucizesinin somut bir tezahürü olarak Müddessir Sûresi, belâgat ilminin bedî sanatları bağlamında detaylı bir analize tabi tutulmuştur. Belâgat literatüründe lafza müteallik süsleme ve güzelleştirme formları Muhassinât-ı Lafziyye, manaya yönelik olanlar ise Muhassinât-ı Mâneviyye olarak iki ana grupta tasnif edilmektedir. Müelliflerin telif ettikleri klasik eserlerde 150 civarında bedî sanatından söz edildiği gerçeğinden hareketle, Müddessir Sûresi’nin hem lafzî hem de manevî bedî unsurları açısından oldukça zengin, eşsiz ve kusursuz bir mimariye sahip olduğu müşahade edilmiştir. Araştırma neticesinde sûre genelinde cinas ve seci’ gibi lafzî sanatlar ile tıbâk, mukâbele, mürâât-ı nazîr, ibhâm ve cem-tefrîk gibi manevî sanatların yoğun ve sistematik bir biçimde yer aldığı tespit edilmiştir.

Söz konusu bedî unsurlarının, salt birer lafız süslemesi olmanın ötesinde, sûrenin genel hitabet gücünü, ritmik akışını, fonetik ahengini ve psikolojik derinliğini tahkim ettiği belirlenmiştir. Özellikle sûre bünyesinde yer alan kısa ve sarsıcı emir kipleri, ontolojik zıtlıklar, kavramsal tekrarlar ve mübâlağalı tasvirler, muhtevanın hem tematik hem de psikolojik katmanlarını görünür kılmaktadır. Ayetlerin nahiv, belâgat ve tefsir kaynakları muvacehesinde incelenmesiyle, cümlelerin tüm unsurlarının ayrıntılı olarak ele alınmasının, kastedilen asıl mesajın ve murâd-ı ilâhînin doğru anlaşılmasında vazgeçilmez bir paya sahip olduğu ortaya konmuştur. Netice itibarıyla, Müddessir Sûresi’ndeki ifadelerin lafız ve mana bakımından sergilediği bu makuliyet, uyum ve mükemmellik, Kur’ân’ın beyan üstünlüğünü ve i’câz yönünü destekleyen en somut edebî delillerden biridir.

Sûrede tespit edilen bedî sanatları ve üslup özellikleri, nüzul sırası veya muhteva benzerliği dikkate alınarak diğer sûrelerle karşılaştırmalı olarak incelenmeli; benzer makro ve mikro analizler diğer Kur’ân sûrelerine de teşmil edilerek kelamın edebî yönü daha görünür kılınmalıdır. Bu tür karşılaştırmalı ve sistematik analizler, Kur’ân metninin genel üslup haritasının çıkarılmasına imkan tanıyacaktır.

Kur’ân’ın belâgat bütünlüğünün ve i’câz sistematığının tam manasıyla ihata edilebilmesi için bedî ilminin, beyân ve meânî ilimleriyle benzer ve karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Belâgatın bütüncül değerlendirilmesi sayesinde, lafız ve mana estetiğinin Kur’ân bütünlüğündeki işlevsel ve yapısal rolü çok daha sarîh bir şekilde ortaya konulabilecektir.

Bedî' sanatlarının klasik ve çağdaş tefsir çalışmalarında daha sistematik, fonksiyonel ve disiplinli bir metodolojiyle değerlendirilmesi, ayetlerin satır aralarındaki derin anlam katmanlarının ve anlamsal inceliklerinin asrın idrakine sunulmasına katkı sağlayacaktır. Retorik unsurların tefsir metodolojisine entegrasyonu, nassın lafzî derinliği ile anlamsal arka planı arasındaki köprüyü sağlamlaştıracaktır.

Metin analizi yöntemleriyle elde edilen bu tür edebî ve semantik veriler; ilahiyat fakülteleri, İslami ilimler ve Arap dili ve belâgatı anabilim dallarında, Kur'ân'ın edebî ve i'câzî yönünü somutlaştıran nitelikli öğretim materyallerine ve müfredat içeriklerine dönüştürülmelidir. Bu doğrultuda eğitim-öğretim materyallerinin geliştirilmesi, öğrencilerin klasik belâgat teorilerini pratik metinler üzerinde doğrudan deneyimlemesini sağlayacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'deki bedî' sanatları, sadece geleneksel belâgat şablonlarıyla sınırlı tutulmamalı; çağdaş dilbilim teorileri, metin dilbilim, modern edebiyat kuramlarıyla mukayese edilerek disiplinlerarası yeni akademik yaklaşımların geliştirilmesine öncülük edilmelidir. Bahsi geçen disiplinlerarası yaklaşımlar, klasik mirasın evrensel dilbilim kriterleriyle yeniden yorumlanmasına ve çağdaş literatürde hak ettiği yeri almasına zemin hazırlayacaktır.

Kaynakça / References

- Altuntaş, H. & Şahin, M. (Çev.). (2009). *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- ‘Atîk, A. (1985). *İlmu’l-Bedî’*. Dâru’n-Nahdati’l-‘Arabiyye.
- Bolelli, N. (2006). *Belâgat, Beyân, Meânî Bedî’ İlimleri, Arap Edebiyatı*. İFAV Yayınları.
- Bulut, A. (2014). *Belâgat, Beyân, Meânî Bedî’*. İFAV Yayınları.
- Çetin, A. & Topuzoğlu, T. R. (1995). Fâsıla. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 12, s. 209-210). TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. (2000). İltifât. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 22, s. 152-153). TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. (2006). Mukabele. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 31, s. 101-102). TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. (2009). Seci. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 36, s. 273-275). TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. (2010). Taksim. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 39, s. 474-476). TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. (2011). Tefrik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 40, s. 275-279). TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. (2012). Tezat. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 41, s. 58-60). TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. (2012). Üslûb-i Hakîm. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 42, s. 381-382). TDV Yayınları.
- Durmuş, İ. & Pala, İ. (2001). İtilâf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 23, s. 459-460). TDV Yayınları.
- el-Ferâhîdî, H. A. (2003). *Kitâbü’l-Ayn, Muratteben ala Hurufi’l-Mu’cem* (A. el-Hindâvî, Tahk.; Cilt 1, s. 121). Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye.
- el-Hasnâvî, M. (2000). *el-Faşıla fi’l-Kur’ân*. Dâru Ammâr.
- el-Hâşimî, A. (d.y.). *Cevâhirü’l-belâga*. Yayınevi yok.
- el-Hatîb el-Kazvînî, M. A. (2003). *el-İzâh fi ulûmi’l-belâga* (A. el-Hindâvî, Ed.; Cilt 1). Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye.
- el-Kefevî, E. B. (1998). *el-Kulliyyât, Mu’cemun fi’l-mustalahât ve’l-furûki’l-lugaviyye*. Muessesetu’r-Risâle.
- el-Tehânevî, M. A. (1996). *Keşşâfû ıtlâhâtî’l-fünûn ve’l-ulûm* (Cilt 1). Mektebetu Lubnân.
- Hacımuftüoğlu, N. (1992). Bedî’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 5, s. 320-322). TDV Yayınları.
- İbn Âşûr, M. T. (1984). *et-Taahrîr ve’t-tenvîr* (Cilt 29). et-Dâru’t-Tûnisiyye li’n-Neşr.
- Karaman, H., Çağrııcı, M., Dönmez, İ. K. & Gümüş, S. (2007). *Kur’an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir* (Cilt 5). Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kılıç, H. & Yetiş, K. (1993). Cinas. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 8, s. 12-14). TDV Yayınları.
- Matlub, A. (2007). *Mucemu’l-Mustalahatil-Belagıyye ve Tetavvurihe*. Mektebetü Lübnan.
- es-Sâbûnî, M. A. (1981). *Safvetu’t-Tefâsîr* (Cilt 3). Dâru’l-Kur’âni’l-Kerim.
- Yaşaroğlu, M. K. (2006). Müddessir Süresi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 31, s. 463-464). TDV Yayınları.
- Yetiş, K. & Kılıç, H. (1993). Cem’. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 7, s. 276). TDV Yayınları.